

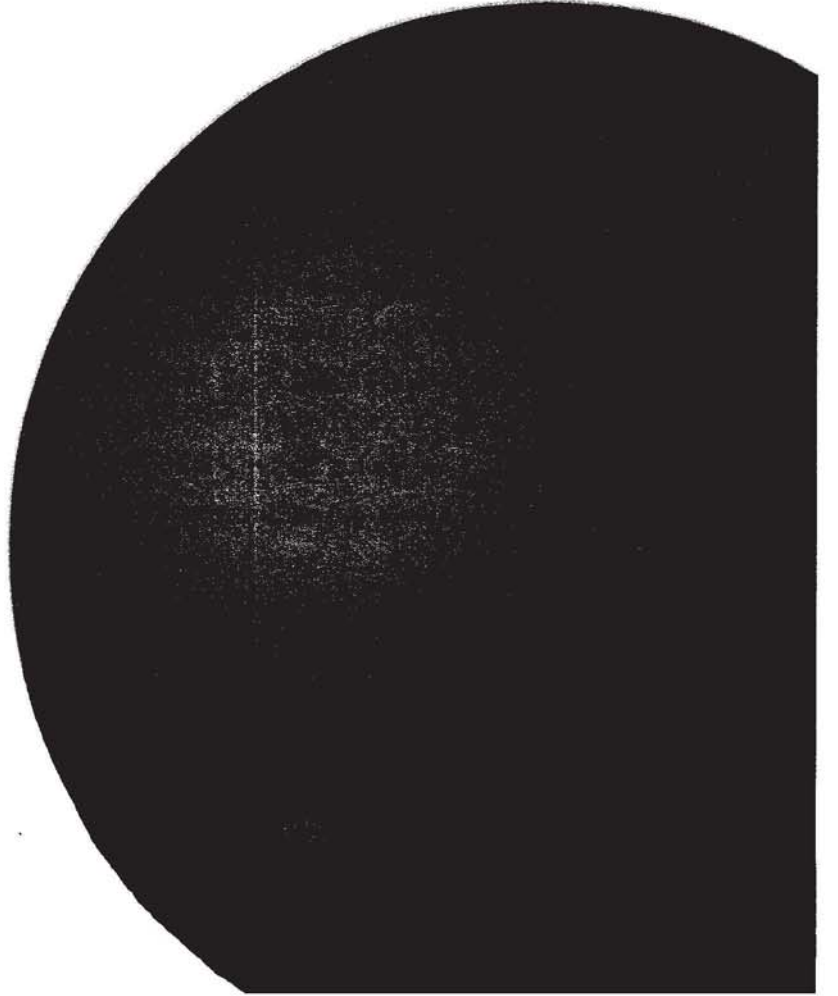
denizdeki kirlangıç-ı*

MUSTAFA ATİKER

Araştırmacı, Öğretmen

Bir gün kendi hayatımı izlemek istedim. Küçük bir defter aldım ve ilk sayfasına vesikalık fotoğrafımı yapıştırdım. Diğer sayfaları atlanmak üzere okunacak bir roman olmalı, diye tasarlayarak başladım yazmaya. Adım, soyadım, annem, babam, nerede doğduğum ve kimliğimle ilgili diğer bilgilerin yer aldığı giriş bölümünü bitirdiğimde üçüncü sınıfta olduğumu anımsıyorum. Kalbimin en utangaç köşesinde öğretmenim vardı. Bu yüzden göstermedim ona yazdıklarımı. Ama bir ikinci nedeni daha vardı bunun. Beni, en sevgili öğrencilerinden birini, sınıftan kovmuştu on dakikalığına. Bense kapıdan çıkıp eve gittim ve bir gün uğramadım okula. Adem'in cennetten kovulmasına benziyordu bu. Ama o şanslıydı. Bir kadınla inmişti yeryüzüne. Bense yalnız yürümüştüm eve kadar.

Dipnotlara alınamayacak bir ayrıntı daha:

Neden kalbimin en utangaç köşesindeydi öğretmenim? Âşık falan mıydım bu genç insana? Hayır. Birinci sınıfta kara önlüklerimizi kuşanmış okumayı yazmayı söküyorduk. Aletlerimiz: Kurşunkalem, silgi, çizgili defter, kara tahta, beyaz kartonlara iri siyah harflerle yazılmış heceler/hece tablosu. Eminanım, - annem onu böyle çağırırdı- her gün yeni heceler getirirdi sınıfa. Biz de bu hecelerin resmini çizerdik defterlerimize. Örneğin, A-Lİ, AY-VA, A-TEŞ. A'dan başlayarak Z'ye kadar bir sürü resim.

Okumak, biçimlerin içini çıkarıp ortaya koymak. Onu beceremiyordum ya. Olsun. Heceleri birbirine çarpıp bölemesem de onları bir bütün kabul edip gördüğümü anında çizebiliyordum.

Sınıf arkadaşlarımdan tümü iki ay içinde bu resimleri hem çizmişti hem de okumayı sökmüştü. Bense iyi bir resim çizici olarak kalmıştım aralarında. Fakat okumayı öğrenemediğimden Emine, epey zaman benim iyi resim çizme sanatımdan da kuşulanacaktı. "Annen yazıyor bunları, değil mi Mustafa?" derdi arasıra. Bense heyecanlanır ve onun karşısında ne söyleyeceğimi bilemez, üzülürdüm. Öğretmenim bana güvenmiyordu. Ama haklıydı da. Önceleri karatahtadaki hece tablosunu, kargacık burgacık çizgilerle defterime geçirebiliyordum. Evde yalnız başıma kaldığımda silip düzelterek okula getirdiğim yine bu harflerdi. Ancak ertesi gün de kara tahtada gördüğüm ve belki de okuyamadığım için büyük bir hayranlık içinde seyretmekle yetindiğim o hece tablosundaki resimleri, anında kopyalama işine gelince otururdum ettehiyatüye. Onların karşısında telaşa kapıldığımdan, beyaz defterimde sağa sola bükülmüş irili ufaklı

çizgi-lekeler oluşurdu. Boynumdaki ve cebimdeki silgiler varolsun! Annem, silgilerimi çok çabuk kaybettiğimden, birisini boynuma ipe bağlamış ötekisini de önlüğümün sağ cebine içten dikmişti. Bir boynumdaki bir cebimdeki silgiye sarılıp büyük bir ciddiyetle defterimdeki lekeleri tam tahtada gördüğümüne benzetmeye çalışırdım. Lekelerin bir köşesini dikleştirip diğer köşesini yuvarlaklaştırarak bir biçim çıkarmak. Ortaya bir şey koymak. Ama o bana benzemiyordu ki. Bundan çok hoşlanmıştım. Her neyse. Zamanla bu benzetme işinde de ustalaştığımı ve artık sınıfta da evdeki gibi iyi resimler çizmeye alıştığımı anımsıyorum. Öğretmenimin de bana. Bu okuyamayan ama iyi resim çizen çocuğa.

Okumak, biçimlerin içini çıkarıp ortaya koymak. Onu beceremiyordum ya. Olsun. Heceleri birbirine çarpıp bölemesem de onları bir bütün kabul edip gördüğümü anında çizebiliyordum. Daha doğrusu, bu okuma yazma alıştırma çalışmalarına, insanların -öğretmenimin ve sınıf arkadaşlarımdan- gördüklerini bir bütün olarak benimsemiş çalışmasına alışmıştım. Bana böyle bir çalışma ve alıştırma içten içe aykırı gelse de. Madem onlar böyle yapıyorlar, neden olmasın? Eh işte benim bir eksikliğim ve tersliğim var herhalde, diyordum. Önemli olan da bu tersliğimin, eksikliğimin giderilmesiydi. Toplumdan ayrı düşmemeliydim. Herkes nasıl yazıyorsa ben de öyle yazmalıydım. Herkes nasıl okuyorsa ben de öyle. Herkes nasıl koşuyorsa ben de öyle. Herkes nasıl bir ağacın arkasına saklanıyorsa okulun bahçesinde, ben de öyle saklanmalıydım. Ağaçları, ağaç olarak kabul etmeliydim. Saklanmak için ağaç aramamalıydım, elimde mantar tabancası.

Çetecilik oyununda herkes, bahçede gördüğü ilk ağacın arkasına saklanırdı. Ben de saklan-

mak isterdim. Bütün ağaçlara doğru koşardım. Ama ağaçlar bana bir bütün olarak gözükmediğinden kalıverirdim orta yerde. İlk vurulan, oyundan ilk çıkan hep ben olurum.

Uzaktan bakılınca ağaçlar birbirine benzer görünse de -ki bu benzerlikten bütünlük doğuyordu- tıpkı hece tablosundaki harfler gibi yanlarına yaklaştığımda ayrı ayrı olduğunu fark ediyordum onların da. Sadece görünümlelerinde, uzunluklarında, kısalıklarında, büyüklüklerinde, birbirine karşı duruşlarındaki uzaklıkta ve yakınlıkta mıydı bu ayrılık? Hayır, ağaçların çevresindeki konuklar da birbirinden ne kadar ayırdı? Sözelimi karıncalar: Her ağacın çevresinde başka karınca yuvaları ve kolonileri kurulmuştu. Bazen okulun bahçesine çıktığımda bir karıncanın peşine takılır ve onu yuvasına kadar izlerdim. Önemli olan karıncanın hangi ağaca değil, neden ille de o ağaca gittiğiydi. Nasıl mı seçiyordum o karıncayı diğer karıncaların arasında: Tebeşir tozuyla elbet.

İzlemek istediğim karıncanın üzerine biraz tebeşir tozu dökerdim. Biraz diyorum çünkü çok dökünce karınca yerinden bir daha kımıldayamıyordu. Bu kımıldayamama durumuna insanlar arasında ölüm dediğini de daha sonra öğretmenimden öğrenecektim. Ben, o zamana kadar karıncaların inadından kımıldayamadığını, yani bilerek öyle durduğunu sanıyordum. Mahsusçuktan. Yalandan. Benimle oyun oynamak istiyorlardı da ondan belki kımıldayamıyorlardı yerlerinden. Beni oyalamak istiyorlardı. Biliyorlardı zil çalınca sınıfa girmek zorunda kalacağımı muzır şeyler. Oysa ben sınıfa geç kalıp da öğretmenimden azar işitmek ister miydim? Asla.

Öğretmenimi sevmez ama kıskanırdım. Hem de nasıl! Her gün, ders bitimi sevdiği dört beş öğrencisiyle yan yana evinin kapısına kadar

birlikte yürüyorduk ya. Onun yanbaşımda, en yakınımda yürüyen ben olmak isterdim. Ama onun sevgisini kazanmak zorundaydınız, onun en yakınımda olmayı özlüyorsanız eğer. Onun sevgisini kazanmanın da tek koşulu vardı: Onun istediği gibi olmak!

Önemli olan da buydu benim için: Onu sevmesem de sevgisini kazanmak. Ama onu sevmediğim halde neden onun yanında olmalıydım? Sınıfta gürültü çıkmasın diye. Öğretmenimin varlığı her kafadan bir ses çıkmasını engelliyordu. Buna yıllar sonra büyük insanlar arasında 'otorite bilinci' dediğini öğrenecektim. Sınıfta olduğu gibi toplumda da karışıklık çıkmasın diye bir öğretmenin, bir başka kural koyucunun, sözelimi hukukun ilkelerine uyacak daha doğrusu katlanacaktım.

Önemli olan da buydu benim için: Onu sevmesem de sevgisini kazanmak. Ama onu sevmediğim halde neden onun yanında olmalıydım? Sınıfta gürültü çıkmasın diye. Öğretmenimin varlığı her kafadan bir ses çıkmasını engelliyordu. Buna yıllar sonra büyük insanlar arasında 'otorite bilinci' dediğini öğrenecektim.

Bu katlanmanın sevgiye dönüştüğü yerler öğretmenimden ödül aldığım zamanlardı. Düzenli Türkçesi şu: Öğretmenimden ödül aldığımda bu katlanma duygusu, sevgi duygusuna dönüşüyordu. O, herşeyi bir bütün durumuyla kavradığım ve hiçbir şeyi diğerinden ayırdedemediğim yıllarda 'duygu' gibi bir sözcük de yabancıydı bana. Duygu ve başka sözcükler, anlamsızdı, pek bir şey söylemezdi. Çünkü dünyayı sözcüklere ayırmasını bilemiyordum. Gerçekte çocukluk bu demek: Gördüğü, bildiği, duyduğu herşeyi; bir doğayı, bir dünyayı, bir evreni bir bütün halinde kavrama düzeyi. Çocuksa: Herşeyi bir bütün halinde kavrayan varlık.

Yıllar sonra okudum: Schopenhauer'ın, Lord Byron'ın bir şiirini (Childe Harold, III, 72) yorumlarken söyledikleri aşağı yukarı aynı kapıya çıkıyordu. Her ne kadar iki ayrı yerde özne kurmak, oluş bütünlüğünü doğrudan tanımlamak anlamına gelmese de.

(...) Hayatın akışı içinde her iki özne de alışıldık deyimle; kalp ve kafa gittikçe birbirinden ayrışır. Kişisel duygularımızla nesnel bilgilerimiz arasına kara kedi girer, yıllar geçtikçe öznel olanla (duyumsama) nesnel olanın (bilgi) arası açılır. Oysa çocukta her ikisi de birbiriyle kaynaşmış durumdadır. Çocuk kendini çevresinden soyutlamayı hemen hemen hiç bilemez, onunla kendinden geçer, akli başın-

Yıllar sonra okudum: Schopenhauer'ın, Lord Byron'ın bir şiirini (Childe Harold, III, 72) yorumlarken söyledikleri aşağı yukarı aynı kapıya çıkıyordu. Her ne kadar iki ayrı yerde özne kurmak, oluş bütünlüğünü doğrudan tanımlamak anlamına gelmese de.

dan gider. Gençlikte algıladığımız her şey, neşe ve duyguyla sarmaş dolaş yürür. Byron'un o nefis anlatımıyla şöyle:

Ben kendi içimde yaşamasam da bir olurum
ben beni saran ne varsa ondan bir parça
tek bir duygu yüce dağlarla¹

II

Yahya Kemal'in geçmişe özlemi de bu doğa öznesi ve kendi benlik öznesi arasındaki kopuşta kurulmuştur. İçinde yettiği Osmanlı doğasının tarihsel ses bütünlüğü içinde "bir tel kopar, ahenk ebediyen kesilir." Bu ahenk o çocukluk ve ilk gençlik yıllarının yüce dağlarıyla/Osmanlı tahassüsüyle, kendi benliği arasındaki uygunluğu saydamlaştıran tarihsel doğa anlayışını gelecekte kurulacak bir bütünlüğe doğru kaydırılırsa karşımıza Na-

zım Hikmet çıkar. İlk bakışta birisi dünkü diğeri yarınki güzelliklere tutkunsu da yolları aynı yerde "bir bugünün tarihinde" kesişir. Özne, doğanın mutlak biçimselliğiyle ya varılmak istenenin içinde kurulur ya da dıştan bir müdahaleyle içine oturtulur. Tarihsel olanın uyum ya da çatışmayla açıklanması da bu içerde ya da dışarıda oluşla ilgili bir konumsal-lık bağlamı. Dolayısıyla özne, "toplumsallık adı altında" mutlak bir bütünlük/doğanın parçası olarak her iki tarafta da yer almak zorunda. Oysa insanın sonul anlamı doğa ve doğanın sonul anlamı insan oluşu doğanın içinde bir son aramak ya da insanı sonul bir güç olarak insanın karşısında konumlamak "tarihsel olanı" yukarıdan tanımlamaya dönüşecektir. Oluşa yön göstermek oluşu bir iktidar kipi içinde tanımlamaktır. Her iki şairin siyasî angajmanları bir yana, düşünsel kaynakları, Henri Bergson ve Karl Marx'ta temelde, bu tarihsel doğa öznesi bağlamında birleşir.

Kuşkusuz işçi sınıfının (daha geniş anlamda çalışmanın ve çalışan insanın) doğasını sorgulamak ulusal sınırların (ve bu sınırları oluşturan sentetik benlik kimyasının: İslamlaşmak, türkleşmek, muasırlaşmak eşitçesinin/formülünün) dışına çıkılmasını gerektirir. Gerçi Yahya Kemal çok daha önce bu sınırların dışına çıkmıştır bile. "Kökü mâzide olan âti" Osmanlılaşmayı da içerir. Salt düşünsel ve sentetik bir benlik, doğal olanı açıklamaya yetmeyecektir. Doğa, oluşa eklem değil, eklemelerini kendi oluşturan bir eylem-yapı öznesidir. Ancak Yahya Kemal de Nazım Hikmet de, filozof değildi. Alımlamaya çalıştıkları öğretinin çerçevesini de bu bağlamda oluşturan asal öge; esyanın düzeniyle ilgili tasarımlar ve bu tasarımların yeniden düşünülmesiyle ilgili bilgi kipi, yerini müzik estetiğine bırakmak zorunda. Schopenhauer'ın da özellikle Lord Byron'ı incelerken bu iki ayrı yoğaltım/modifi-

kasyon türünü kafa ve kalp sözcüklerine indirger. Şairler kalp insanıdır kısaca; daha genel anlamda sanatçıların tümü.

Doğadaki uyumu doğrudan, aracısız algılama ve saydamlaştırma eylemidir ya da olmalıdır sanat. Orada bir eşya düzeni, nesnelere yerini değiştirmekle ilgili düşünsel bir kurgu, var olanı perdeleme eylemi, taklit ya da yansılama yoktur. Doğanın kendi varlığının özüdür müzik. Her şey bu katışıksız müzikten doğar. Her şey orada birleşir bütünselleşir, öznenin ötesinde özgülleşir, özgürleşir ve bu bağlamda iki ayrı özne de bu büyük bütünde opus magnum/büyük eser, kurgusal oluş durumundan mutlak oluş durumuna geçmek için sözleşir. Ses bu sözleşmenin sözel olanın, ses durumuna dönüştürülen nesneliliğin yankı ve yansılanmasıdır. Ya kulaklarımıza "hâlâ gemiler geçmeyen bir ummanda" söylenen bir şarkının yankısı ya da gözlerimizde bir mimari eserin sözgelimi Süleymaniye'nin yansıması takılır.

Her sanat eseri, doğadaki uyumun somut ve doğrudan bilgisiyle kurulur. Uyumu daha doğrusu ses dinamiğini gerçekleştiremeyenler, doğanın bozuk bir kopyası olmaktan öteye geçemez. Dolayısıyla tarihsel olanın taşıyıcısı da olamaz. Çünkü öz olarak kendi varlığının içindeki görünümü değil. Dolayısıyla bütünlüğü de olanaksız bir eylem, atılım durumunda kalmış ancak tamamlanmamış bir bozuk oluşur.

Gerçi Hegel bu bozuk oluşu "tersine dünya/die verkehrte Welt"² kavramı altında doğru oluşla birlikte bir diyalektik bütünlüğün iki ayrı parçası olarak tanımlayarak ilkelik ve gelişmişlik yerine gelişmiş ilkelik, köle efendi ilişkisi yerine kölenin efendiye buyurduğu bir ilişki düzeni, ast ve üst yerine astın üst oluşu, yukarıda oluş ve aşağıda oluş yerine aşağıda-

Her sanat eseri, doğadaki uyumun somut ve doğrudan bilgisiyle kurulur. Uyumu daha doğrusu ses dinamiğini gerçekleştiremeyenler, doğanın bozuk bir kopyası olmaktan öteye geçemez.

ki oluşun yukarıda oluşu gibi birbirine tersten de olsa bağımlı bir eşya düzeni tasarımıyla bölünemeyen bütünlükler öğretisini/atomculuğu yeniden güncelleştirse de Marx için doğa ötesi ve doğa ötesi bir oluş düzenindeki eşya diyalektiği konu dışıdır.

Çalışan insan ve çalışma doğanın içindeki organik bir bütün ilişkisinin tümleyicileri olarak vardır. Burada iş ve doğa iki ayrı yerde özne kuruluşunun temel göstergeleri. Evrilme ve başkalaşım koşullu madde dediği (şey) organik tümleyiciliğin en üst sınırını oluşturur. Sınır, bellekte sırf biçim olarak ortaya çıkar. Buna Bilinç Biçimleri/Bewußtseinsformen: Hukuk, sanat, tarih, din ve benzeri insan ve doğa arasındaki ilişkiden elde edilmiş türev tikeller adını verir. Yine bu türev tikellerin tümü birleşerek üstyapıyı/Überbasis'i kurar. Doğa içindeki toplumsal oluş bu üstyapının üzerinde yükseldiği temeldir: Basis. Öyleyse burada Schopenhauer'daki birey özne yerini toplumsal özneye bırakmak zorunda. Doğadaki ahengi/uyumu bize gösterecek olan da bu öznedir. Üstün-insan/Übermensch ya da deha kavramıyla da nitelenen sanatçı öznesi yerine daha tümel ve toparlayıcı bu özne geçer. Dolayısıyla sanat, zanaat, bilim arasında da doğrudan bir ayırım yoktur. Herkes iş adını verdiğimiz eylemiyle toplum adını verdiğimiz bu büyük öznedir birleşir. Toplum kendi bilinç formlarından/iş biçimlerinden yola çıkarak doğa ve kendisi arasındaki uyumun, dolayısıyla tarihselliğin taşıyıcısıdır. Doğa adını verdiğimiz ana belleğin de işleticisidir. Bergson

için de doğa ana bellektir, ancak işleticisi kendisidir. Anımsayarak çalışır. Ancak buna hatıralar madeni ya da anılar gömüsü diyemeyiz. Çünkü doğanın kendisi canlıdır. Zamanı oluşturan da kendi kendisini anımsama eylemidir. Süre/düre de dediği bu zaman, biyolojik evrim kuramıyla temellendirildiğinden canlı ve cansız varlık topluluklarının içinde bulunduğu ortak bir eylemdir. Kısaca toplumsal olmayan hiç bir anı olmadığı gibi toplumsal yalnızca insana özgü bir durum da değil. Hayat atılımı, fizik mekandan biyolojik zamana geçerek oluş, tarihselliğin, daha genel anlamda bellek adını verdiği canlılık sürecinin hem taşıyıcısı hem de kurucusudur. Doğa

Bir duvara pencere resmi de çizilebilir ama bu dışarısını görmemize yardımcı olmaz. En iyisi duvarda bir pencere açmak. İnsanla doğa arasına da görünmez, aşılması çok zor bir duvar örer beynimiz. Kişinin algıladıkları da bu yüzden dışarıda olanın aynı değil benzeridir.

içindeki her şey, bize doğanın kendi kendini yenileyerek yeniden kurulma sürecini gösterir. Süre burada üst sınır olarak doğanın, doğurulmuş olanın aslıdır. Kopyalanamaz. Süre, anılar/hatıralar, bir kopya oluşlar, dağılmalar ve dağınık yaşantılar gösterimi değil; doğal düzeni doğrudan açıklayan maddî ve canlı tasarımlar bütünüdür. Zamanı kopyalanmış saymaca ve kurmaca bir düzen olmaktan çıkaran da bir ortak yaşantıdan elde edilmiş anılar, özel anlardır. Bellekte birikir, birbirinin üstüne yığılır. Deyim yerindeyse bu birikim ve yığılmalar, doğanın kalp atışları. Bergson buna Schopenhauer'ı izleyerek ritim/ahenk/uyum adını verir. Sanat eseri bu kalp atışlarının dolaysız olarak ortaya çıktığı yer. Mimari, müzik, resim ya da şiir bir haya-

lin kopyası değil madde haline gelmiş canlı ahenktir.

Bir duvara pencere resmi de çizilebilir ama bu dışarısını görmemize yardımcı olmaz. En iyisi duvarda bir pencere açmak. İnsanla doğa arasına da görünmez, aşılması çok zor bir duvar örer beynimiz. Kişinin algıladıkları da bu yüzden dışarıda olanın aynı değil benzeridir. Gördükleri dışarıda olanın hayalinden ibaret. Bir başka deyişle beyin dediğimiz organda doğrudan doğaya açılan bir çıkış kapısı yok. Doğanın içindeki eşyadan resim kopyalayarak, algıladığı eşyanın hayalini çizerek çalışan bu beyin gerçekte, etten kemikten örülmüş bir odanın/kafanın, içine kapatılmış bir tutukludur. Tıpkı bir bilgisayar kutusunun içindeki beyin gibi gerçek zamanı algılayabilecek olanaklardan yoksun olarak doğar. Bergson'un mekanik zaman da dediği bu resimlerin sürekli yanyana getirilmesiyle aldatıcı bir zaman ve mekan duygusu oluşur. Sinemadaki fotoğraf kareleri içimizde/beynimizde kurulmuş aslında. Bu sanal gerçekten, odaya pencere resmi çizmekten kurtulmanın tek yolu odadaki duvara pencere açmak. Bunu gerçekleştirebilecek olan da sanatçı. Kalbi ve kafasıyla doğrudan doğayla ilişki kurabilen, onunla bütünleşerek tek bir parça olabilen resimleri gerçeğiyle karşılaştırabilen ve bu karşılaştırmayla da bize yeni bir dünya kurabilen tek varlık. Sanat, kurduğu hayallere çerçeve geçirerek onu bir biçimde, vezinde, yapıntıda, oluntuda, karede tutuklamak değil, hayali kendi hakikati içinde göstermektir.

Beynimizin kurduğu hayallere düşünce denir. Bir matematik kuramı, coğrafya derslerindeki bir harita, bir felsefe öğretisi, temelde sanal, hayalî düşüncelerle kurulur. Eşya ve oluş düzeninin kendisi değil, kendisine verilen adların toplamıdır düşünce. Eşyanın ve eylemin adını söyleyince kafamızda söylenene ilişkin

hayaller canlanır. Ama bu ne söylenenin tıpkısı ne de söylenmiş olan ille de benim istediğim biçimde algılanacak anlamına gelir. Herkes söyleneni, ad verileni, kendine göre ve farklı algılar. Nesne aynı olsa da bu nesneye ilişkin kafamızda beliren hayaller birbirinin aynısı olamayacağından "İnsan bu âlemde hayâl ettiği müddetçe yaşar."

Bu bağlamda sanat bir düşünceden yola çıkamayacağı gibi, bir hayalden de yola çıkamaz. Sanat, doğayı kopyalamak yerine doğadan kopyalanmış olanın sınırlarını siler. Bu silme işlemine estetik/güzellik öğretisi de denir. Yine alışılmış algılama biçiminin tersi bir işlem olduğu için şiire ve daha genel anlamda sanata, J.P. Sartre Hegel'i izleyerek (Edebiyat Nedir'de) "tersine dünya" adını verir. Eşya düzenine tersinden bakabilendir sanatçı/şair.

Ancak Hegel'e geri dönüş olarak anlaşılmalı bu. Çünkü tersine dünya, J.P. Sartre'da içerik değiştirerek bir başka kişiye yönelir. "Şiir; düşüncelere (kavramlara) irdirgenemez." yargısıyla, Kant'ın "estetik yargı, kavramsız bir oluşturma" öngörüsü aynı kapıya çıkar: Spinoza'ya. "Deus sive Natura /Tanrı ya Doğa; ikisi de bir ve aynı şeyin içi ve dışı gibidir. Doğa, Tanrı'nın görünebilen yüzüdür. Tanrı'da Doğa'nın özüdür ve Doğa'ya gömülmüştür. Kısaca, doğa canlıdır, herşeyiyle bir ve aynı özden, Tanrı'dan yaratılmıştır. Öyleyse sanatçı/şair Tanrı'nın yüzünde onun özünü araştırmakla görevli bir medium/aracı, insan ve doğa arasında:

La Natur est un temple où de vivants piliers
Laisser parfois sortir de confuses paroles :
L'homme y passe à travers des forêts de
symboles
Qui l'observent avec des regards familiers.
Doğa, canlı bir tapınaktır orda canlı sütunlar
Zaman zaman karışık sözler söyler;

İnsan doğada sembol ormanları içinden geçer

Kendisini aşına bakışlarla süzen³

Alman İdealizmi'nin kurucusu Kant, Spiritus Doctus/Şeyhu'l Ekber Spinoza ve Kant'la Spinoza arasında bir takım ara kişiler: Böhme ve Baumgarten gibi.

Bu arada bir takım bağırışlar Friedrich Nietzsche'den, Jean-Jacques Rousseau'dan: Zurück zur Natur! ya da retour a la nature!: Geri, doğaya! Geri! doğaya, Spinoza'ya, Şeyhu'l Ekbere geri dönüş çılgınlıkları. Tıpkı Baudelaire'in yukarıdaki şiirinin devamında söylediği: Uzaktan ve birbirine karışan uzun yankılar gibi/ Comme de longs échos çui de loin se confondent.

Ben, Baudelaire'i daha fazla rahatsız etmek istemiyorum gerçi. Sembol Ormanlarında Doğa'ya tapınırken cemelullahın, cemeluttabianın/doğanın yüz güzelliğinin bin bir tecellisini/görünüşünü seyretmesini engellemeyim. Çünkü Alman İdealizmi denen büyük bir çevrede ne de olsa bir yankı o da, tıpkı diğerleri gibi: Karl Marx, J.P. Sartre ve Bergson gibi. Üstelik de bir yabancı. Sözcüğün her iki anlamıyla da yabancı. Bir: O bir filozof değil, filozofların arasında yabancı. İki: Fransız. Al-

Sanat bir düşünceden yola çıkamayacağı gibi, bir hayalden de yola çıkamaz. Sanat, doğayı kopyalamak yerine doğadan kopyalanmış olanın sınırlarını siler. Bu silme işlemine estetik/güzellik öğretisi de denir.

man İdealizmiyle ne ilişkisi olabilir ki? Bu sorunun karşılığı da bir başka soru: Kimlerin olmadı ki? Wagner'in müziğine ilgi duymak, Kant'ı ve Schopenhauer'ı okumak buradan yola çıkarak şiirini kurdu demeye yeterli mi? Bir insan o da eninde sonunda. Çeşitli ilgileri

ve sevgileriyle bütün bir kişi. Her insan yukarıda andığım kişilere, hayatının belli bir aralığında ilgi duymuştur, sevmiştir onları belki. Ama bir şiir de çıkmamıştır buradan. Şair de olsa. Okuduklarımızın ya da ilgilendiklerimizin şiire dönüştürüleceğini söylemek, onlarla şiir arasında birebir dönüştürümler aramak şiirin kimyasal bir işlem olduğunu öne sür-

Okuduklarımızın ya da ilgilendiklerimizin şiire dönüştürüleceğini söylemek, onlarla şiir arasında birebir dönüştürümler aramak şiirin kimyasal bir işlem olduğunu öne sürmekle eş anlamlıdır. Yaşadıklarımız da salt şiirin değil, hayatın da o hayat bütünü dediğimiz ilişkiler yumağının da kimyasal bir işlem olmadığını gösterir.

mekle eş anlamlı. Yaşadıklarımız da salt şiirin değil, hayatın da o hayat bütünü dediğimiz ilişkiler yumağının da kimyasal bir işlem olmadığını gösterir çoğunlukla. Evdeki hesap çarşıya uymaz kısaca.

İşte hep böyle denir de yine edebiyat metinleri açıklanırken kavramlar öne geçer. Çünkü konu şiir değil, bizim o şiirden ne anladığımızdır. Dolayısıyla kavramlarla konuşuruz biz. Başka türlü olamadığından. İnsan böyle algılar dünyayı: Kavramlarla. Nesnelleştirdiğimiz, kendimizin dışına koyduğumuz ya da kendimizin dışında tuttuğumuz her şeye böyle, kavramlar aracılığıyla yaklaşabiliriz. İşte bu yaklaşım tarzına da bir ad uydurulmuş: Discurs. Osmanlıcası "teemmül". Şu aralar Türkçe'de buna söylem deniyorsa da bu, bunu söyleyenlerin de uyduranların da konuyu pek anlamadığını gösteriyor. Millet dediğimiz o büyük kitle de, yani bu sözcüğün anlamı nedir? Kökü nedir? Eki nedir? gibi can sıkıcı so-

rularla uğraşmayanlar da bu söylem sözcüğünü "tabir" yerine kullanıyor. Çünkü millet söylemekten yola çıkıyor ve söylenen şey karşılığı da söylem diyor. Doğrusunu da diyor. Ama benim burada tartışmaya açtığım konuyla pek ilgisi yok bu söylemin. Onu uyduranlarınsa hiç olmadı.

Dilin kendisi soyutlamalar toplamıdır. Sözcüğün kendisi soyut da olsa somut da olsa değişmez bu. Örneğin kitap somut bir nesnedir ve biz o nesneyi kitap sözcüğüyle adlandırırız. Kitap nesnesinin her dilde karşılığı farklıdır, adı bir ve eş değildir adlandırılana, daha doğrusu kitap nesnesine. Tersine olsaydı, kitap nesnesine her insan aynı adı taksaydı, bir dil olurdu bu dünyada ama o yine de nesnenin kendisi olmazdı. Nesnenin kendisi olmak ve nesnenin kendisiyle varolmak doğaya özgü bir durum. İnsana özgü bir durum değil. Oysa Kant'a göre bazı insanlar çok özel yaratılmıştır. İşte deha/Genius adını verdiği bu özel yaratılmışlar nesnenin kendisi olabilir ve nesnenin kendisiyle var olabilir. Soyutlamalara gitmeden bir başka dil kurabilir. İşte bu dile sanat denir. Bizim doğadaki nesnelere soyutlamalarıyla oluşturduğumuz dilin karşısında yer aldığından aykırı bir dildir bu ya da J.P. Sartre'ın deyişiyle tersine bir dil.

Şiirin ve daha genel anlamda sanatın doğrudan nesnelere kurulması, şiir ve sanata kavramların yerine nesnelere geçmesi ikinci bir dünyadır ve bu ikinci dünyaya "tersine dünya" der Sartre. Şairin için sözcükler, kavram değil de birer nesnedir. Şair böyle algılar dili. Ya diğerleri, diğer sanatlarda nasıl bu algı?

Onlarda da aşağı yukarı aynı algı var. Müzik için ses, ressam için renk bir malzeme değildir. Malzemenin de ötesinde nesnedir. Onlar da soyutlama aracı değildir, somut olanın doğanın kendisi ve kendi dilidir. Soyutlamaya

başvurmadan önemli olan bu doğayı ikinci dil ortaya koyar sanat. Çoğunlukla da bizi şaşırtır, çünkü yeni bir varlık ortaya koymuştur, doğanın kendisinde olan ama bizim göremediğimiz yeni bir varlık. Picasso'nun aynı zamanda hem kibrit kutusu hem yarasa olabilecek bir resim tasarımı söz eder J. P. Sartre bu bağlamda. İşte bu bizim algılama düzeyimizin dışındaki bir tasarım. Soyutlamalarla ilerleyen ve bizim dil adını verdiğimiz düşüncenin hem ötesinde hem de karşısında yer alan bir tasarım. Sanatçı doğrudan ve aracısız doğanın kendisini algılayabildiğinden tıpkı doğa gibi yeni bir varlık yaratmıştır.

Spinoza'ya göre Doğa, tanrıdır. Bu tanrının da yaratıcı sıfatları/nitelikleri var.

Bir de bu yaratıcı nitelikler dolayısıyla ortaya çıkmış nitelikler var. Kısaca Tanrının/Doğanın kendi özündeki sıfatlar. Bir de bu özün doğurduğu, dolayısıyla doğrudan görünebilen, içeriğiyle anlaşılabilen sıfatlar. İmam Maturidî nasıl Allah'ın sıfatlarını ikiye ayırıyorsa, Spinoza da öyle. Maturidî birinci türden, yalnızca ad olarak var olduğunu düşünebileceğimiz ama içeriğini bilemeyeceğimiz sıfatlara zati sıfatlar demiştir. Diğer ikinci kümeye de subûti sıfatlar. Spinoza birinci kümeyi natura naturans, ikinci kümeyi natura naturata başlığı altında inceler. Natura naturans doğurucu doğa, natura naturata doğurulmuş doğa anlamında. Spinoza'ya göre insan ancak ikinci kümedeki sıfatları doğrudan, deneyim ve gözlem yoluyla kavrayabilir. Maturidî'nin subuti sıfatlar konusundaki tanımı da böyledir. Bu türlü bir ikiye ayırım işlemi bizi nereye götürür? Eski bir tartışmaya.

Müslümanların cevher ve araz Hıristiyanların Subtanz ve Akzidenz konusundaki tartışmalarına. Hıristiyanlık V. yüzyıla kadar bir mayalanma dönemi geçirmiştir ve bu dönemde Te-

ologia'nın belirlediği düşünce dünyası daha sonraki dönemlerde cerh ve tadile, bir başka deyişle eleştiri ve düzeltme uğrar.

Bugün bize yenilik/modernlik ya da yenilik-sonrası/postmodernlik adı altında aktarılan düşünce birikiminde de Roma Kilisesindeki Teologia tartışmaları belirleyicidir. Teologia: kilise felsefesi. Kısaca bugünkü Batı Hıristiyanlığının felsefesi, hangi dönem ve ad altında anılırsa anılsın Teologia'nın içinden çıkar.

Oraya da döner. Sözelimi varoluşçuluk: Alman, Heideger bir teolog/tanrı bilimci, Danimarkalı Kierkegard meslekten papaz. Kierkegard'ın vaaz metinleri, irşat konuşmalarıdır Varoluşçuluğu hazırlayan. Varoluşçuluk iki yönlüdür. Birinci yönü Alman İdealizmine, Kant'a karşı çıkış hareketi olarak boy gösterir. İkinci yönü, J. P. Sartreda gördüğümüz gibi Alman İdealizmine, Spinoza'ya geri döner.

Bugün bize yenilik/modernlik ya da yenilik-sonrası/postmodernlik adı altında aktarılan düşünce birikiminde de Roma Kilisesindeki Teologia tartışmaları belirleyicidir. Teologia: kilise felsefesi. Kısaca bugünkü Batı Hıristiyanlığının felsefesi, hangi dönem ve ad altında anılırsa anılsın Teologia'nın içinden çıkar.

Başka türlü bir yön beklemek Batı Hıristiyanlığını, Avrupa ve Amerika'daki oluşumları olduğu gibi görememekle eş anlamlı. Bu bağlamda, Batı Hıristiyanlığı ya olduğundan fazla büyük ya da küçük gösterilir. Her iki tutum da haksızlık.

16. yüzyıldan sonraki Osmanlı, Batı Hıristiyanlığını olduğundan küçük, 18. yüzyıl sonrası Tanzimatçılık/İlk Yenilikçilik de olduğundan büyük ve abartılı değerlendirir: Düvel-i muazzama/dev devletler sözcüğü o devrin kalıntısı.

Türkiye Cumhuriyeti bu iki değerlendirmeyi de içeren, gelenekçiler ve yenilikçiler, sağ ve sol gibi uçlara ayrılan karma/eklektik bir düşünce yapısı.

Dolayısıyla Tanzimat'ın Arapça ve Farsça ek ve köklerden kurduğu yeni dille, bugünkü Cumhuriyet Türkiye'sindeki, Türkçe ekler ve köklerle yeni sözcükler kurması sözde bir yenilik ve sentetik bir düşünce algısıyla işler. Analitik/çözümleyici ve ayrıştırımcı bir dil ve düşünce üslûbunun yerine sözcüklerle oynamayı ustalık zanneder. Oysa Türkçe diye sunulan sözcüklerin çoğu da oradan buradan anlamı alıntılanmış söz kümeleridir. Örneğin kavram sözcüğü Almanca'dan alıntı. Begre-

Tanzimat'ın Arapça ve Farsça ek ve köklerden kurduğu yeni dille, bugünkü Cumhuriyet Türkiye'sindeki, Türkçe ekler ve köklerle yeni sözcükler kurması sözde bir yenilik ve sentetik bir düşünce algısıyla işler.

ifen kavramak eyleminin ad biçimi Begriff: Kavrayış, kavram. Türkçeye olduğu gibi aktarılmıştır. Şimdi bu Türkçe mi?

Tanzimat'tan bir örnek: Theoria, Yunancada bakış anlamında. Theorie/theory Batı Hıristiyanlığına geçiş şekli. Bizimkiler de Arapça, nazar/bakış sözcüğünden "nazariye"yi uydurmuştur. Saf Türkçecilik de bakış kurmak anlamında bakışı atarak kuram sözcüğüne ulaşır. Bu da kuşkusuz Theorianın sözlükteki tanımını Batı Hıristiyanlığında. Şimdi bu ilk yenilikçilere, orta yenilikçilere ve son yenilikçilere sorsam: Arkadaşlar siz ne yapmak istiyorsunuz? Tanzimatçıların cevabı ortada: Biz edebiyat nazariyeleri, hukuk nazariyeleri yapmak/oluşturmak istiyoruz. Cumhuriyetçiler, Felsefe daha doğrusu felsefe sözcüğünü de işin içine kattıklarından onlardan bir gömlek

üstün görünür: Biz yeni bir felsefe kurmak istiyoruz. Osmanlıda felsefe yoktu. O yüzden geri kaldık. Tanzimat'ın gerekçesi bizde hukuk olmayıştı. Cumhuriyetçilerinkiye felsefe. Çünkü Cumhuriyet, Tanzimatın karma hukuk anlayışıyla kurulmuştur. Yani hukuk bitti, iş felsefeye kaldı. Ama Cumhuriyetçilerin algıladığı felsefe de bizi kilisenin önüne bırakmaktan başka bir işe yaramayacak. Peki, felsefe sözcüğü nece? Tanzimatçıları mı uydurdu? Hayır. Osmanlı Türkçesine Arapçadan geçmiş bir sözcük. Ha o zaman Osmanlıda felsefenin adı vardı da kendi yoktu, öyle mi?

Şey Aristocuydu onlar Aristocu, onlar yeni bir mantık geliştiremediler, Bacon'un Novum Organum'u gibi. Dinsel sınırların içinde kaldı onlar. Peki siz hangi sınırların içinde kaldınız? Kant'ın sınırladığı dinsel ve tinsel bir dünyada. Daha doğrusu rüyada. Onu da üç türlü yorumladınız: Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük. Cumhuriyetle birlikte Osmanlılığın yerine geçen bir başka rüyayla: Sosyalizmle birlikte etti dört rüya. National sosyalizmle birlikte etti beş rüya. Kant'ın İngiltere'deki temsilcisi J. Stuart Mille: Liberalizm ile birlikte etti altı rüya. Alman İdealizminin rüyaları ve hülyaları çoktur. Saymakla bitmez.

Evet onlar kendilerini doğru tanımladılar. Önce Tanzimatla kendilerine münevver daha sonra Cumhuriyette aydın dediler. Bu da clericus: Tanrı tarafından aydınlatılmış/ruhanî, kilise görevlisi sözcüğünün önce Arapça daha sonra Türkçe ekler ve köklerle Fransızca üzerinden dile aktarılmasından başka bir şey değildi. Bir de civil ve civitas var. Kilisenin dışında ve kilise dışındaki insan anlamında. Ben her ikisi de değilim. Çünkü felsefe bir kurum değildir, edebiyat bir kurum değildir, hukuk bir kurum değildir. Oysa Tanzimat ve Cumhuriyet zihniyeti bu konuda birleşir. Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları'nda, "Medeni-

yet: Bir müesseseler/kurumlar bütünüdür." der. Bu, mekanik materyalist zihniyetin ta kendisidir. Bu yüzden Marxizmi de Durkheim sosyolojisini de yanlış tanımlar. Çünkü Ziya Gökalp'in epistemolojisini oluşturan şey, Tanzimat ideolojileridir. Tanzimat ideolojilerinin de bilgiye, epistemolojiye bakışı deontolojiktir. İnsan varlığı ve tarihsel bağlam atılmış yerine eskiyen kurumlar ve yeni kurumlar başlığı altında eski medeniyet yeni medeniyet gibi bir ayrıma ulaşılmıştır. Kısaca yenilikçilik, medeniyeti kurumlara indirgeyen ve eskiyen parçaların yenileriyle değiş tokuş edilmesiyle bütünlenecek bir saat allegoriasına/temsili istiaresine dönüşmüştür. Bilgi de böyle bir kurumdur onlara göre. Tanpınar, geç de olsa bu mekanik materyalist zihniyeti, Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde eleştirebilmiştir. Ancak bağlandığı kaynaklar dolayısıyla daha ötesini kestirebilmesi olanaksızdır. Bu, Yahya Kemal ve Nazım Hikmet'i değerlendirdikten sonra tartışılabilir bir konu hem de tek başına değil, Tanpınar'ın Necip Fazıl'la birlikte ele alınması gerekir. Bunu da ayrı bir bölümde yazacağım. Yalnız burada şu kadarını söyleyebilirim. Her ikisinde de cerh/eleştiri vardır, tadel/düzeltilme yoktur ya da aşırı eleştiri kendi ölçütlerini kurabilecek bir düzeltiye dönüşmez. Çünkü her ikisi de tasavvufu ontolojik temel olarak görür. Biri negatif ontoloji diğeri pozitif ontoloji. Bu da içinden çıktıkları Tanzimat düşüncesinin dünyayı algılama ve bu dünya algısıyla kurduğu eşya düzenine: Mekanik materyalist tasavvufa götürür bizi. Çünkü Batı Hıristiyanlığının düşünce birikimini, tasavvufun ontolojik içeriğini değiştirerek değerlendirir yenilikçiler. Tasavvufun ontolojik temelleri üçe ayrılır:

1. Vacibu'l vücut: Olması zorunlu varlık, mutlak varlık olarak tanımlanan Allah'ın kendi zati.

2. Mümkün varlık: Allah'ın varlığının dışındaki her şey, olup olmaması birbirine eşit olan ve zorunlu olmayan her şey: İnsan, eşya v.b.

3. Mümtenâ varlık: Olması imkansız varlık, Allah'ın var olmaması imkansızdır..

Tanzimatçılar, bu çatının içeriğini değiştirerek şöyle bir ontolojik temellendirmeye gider:

1. Vacibu'l vücut: Mutlak varlık, olması zorunlu varlık medeniyettir.

2. Mümkün varlık: Medeniyet varlığının dışındaki her varlık, olup olmaması birbirine denk kurumlardır. Bilgi de bir kurumdur. Öyleyse eskিয়েince yenisi alınabilir. Alıp almamak, oluşturup oluşturmamak, medeniyet denen mutlak varlığın bilgisinde gizlidir.

3. Mümtenâ varlık: Olması imkansız varlık, medeniyetin var olmaması imkansızdır.

Böylece Tanzimat ve Cumhuriyet klerikusu/aydınları, medeniyeti kendisine ulaşılması zorunlu bir varlık zannederek fenafi'l medeniyet) olup, medeniyet adı verdikleri tanrının içinde kaybolmuşlardır. Tanrı'da kaybolunca

Ziya Gökalp'in epistemolojisini oluşturan şey, Tanzimat ideolojileridir. Tanzimat ideolojilerinin de bilgiye, epistemolojiye bakışı deontolojiktir. İnsan varlığı ve tarihsel bağlam atılmış yerine eskiyen kurumlar ve yeni kurumlar başlığı altında eski medeniyet yeni medeniyet gibi bir ayrıma ulaşılmıştır.

da kendilerini görmüş ve hepimiz, herkes ve her şey gibi bir ve aynı tanrıdan çıkmış ayrı birer medeniyetmişiz yahu bilincine varıp ortaya çeşitli medeniyet kuramları atmışlardır.

Türklük medeniyeti, Osmanlı medeniyeti, İslam medeniyeti, Batı medeniyeti, Doğu mede-

niyeti, Sosyalist medeniyet ve daha nice medeniyetler. Bizde yazılan tarih kitaplarında en fazla medeniyet sözcüğünün geçmesi bundandır. Bu kitapların hepsi eski bir kitsch destanının/Tanzimatın bugünkü dile uyarlanmış farklı parçalarıdır. Bu parçaları birleştiren, hepsi de bir medeniyet tasarımına çıkarmıştır.

Siz değil misiniz Osmanlıda hukuk yok deyip latince jus/hak sözcüğünün Arapça çoğulunu yani hukuk'u uydurup, kilise felsefesine göre tanımlanmış bir kavramı yenilik diye yutturmaya kalkışan...

caktır: Mekanik materyalizme. O da bir medeniyet değil, kökleri bizim eski tasavvufta da varolan ve Osmanlı'nın çöküşüyle başlayan süreçte kendisini gösteren bir felsefe. Batı Hıristiyanlığındaki felsefeyi, ideoloji zannetmenin sonucu o, bizdeki klerikusun/aydının tasavvufu oldu.

Peki bu uçuklar takımı, mutasavvife-i modernye epistemoloji kurabilmiş midir, bir bilgi kuramı oluşturabilmiş midir? Yukarıdaki ontolojiyle hayır. Eskisi gibi, Batı Hıristiyanlığından dönemine göre değişen parçalar, yöntem bilgisi kuramları/usul alıyorlar, kuşkusuz bunlara bağlı olarak kilise felsefesinin içinden çıkmış bilgi kuramlarını da. Sonra da bunları Türkiye'de birbirine, kendilerine göre bir medeniyet/uygarlık tasarımı altında ekleyip, eklemleyip tartışıyorlar. Böylece, her zaman olduğu gibi rüya görüyorlar. Kim daha fazla rüya görecektir yarışında, tam bir hababam sınıfı. Aynı yerde, Batı Hıristiyanlığının onlar için açtığı ana okulunda: Medeniyette/uygarlıkta bir üst sınıfa geçmeye çalışıyorlar. Ama olmuyorsa Batı Hıristiyanlığının suçu da değil bu. Osmanlı'nın suçu hiç değil. Çünkü Osmanlı'da teologianın içinden çıkmış

bir felsefe yok, dolayısıyla yine aynı teologianın içinden çıkmış jura diye bir hukuk anlayışı da yok. Siz değil misiniz Osmanlıda hukuk yok deyip latince jus/hak sözcüğünün Arapça çoğulunu yani hukuk'u uydurup, kilise felsefesine göre tanımlanmış bir kavramı yenilik diye yutturmaya kalkışan. Kuşkusuz Batı kilisesine göre iki sınıf vardı. Bir: Tanrının ışıttıkları, aydınlattığı, ruhanî sınıf, tanrının temsilcileri. İki: Siviller, kilisenin dışındakiler, karanlıkta kalanlar, yani kilise kurumunun dışında kalan herkes. İşte bu iki sınıf arasındaki ilişkileri düzenlemek için haklar/jura sözcüğünden yola çıkarak kanunlar oluşturdu kilise felsefesi. Sizin bununla ne ilginiz var? Dolayısıyla juradan yola çıkarak bir de başına İslam ekleyerek İslam hukuku demek büyük bir yanılgıdır. Temel terimleri, kilisenin terimlerine çevirerek, dünyayı Batı Hıristiyanlığının gözünden algılamakla eş anlamlıdır.

Sözcüğün Arapça'dan türetilmesi yalnızca bir göz boyama ve İslam'ın epistemolojik çatısıyla da bir ilişkisi yok. Çünkü İslam'da insan ilişkileri ve bu ilişkilerden doğan yükümlülükler/obligations/mükellefiyat Haklar"la sınırlı değildir. Halklarla da sınırlı değildir, tanrıyla da sınırlı değildir. Bunların hepsi kilisenin temmül fikrinin/soyutlama düşüncesinin buraya aktarımıdır. Çünkü tanrı, İslam'da Allah'tır. Allah, bir cevher, bölünebilir bir bütün değildir. Peygamber de onun parçası değildir. Hıristiyanlık özden ayrılan her parçaya sacrilegium/mukaddes/ kutsal demektir. Dolayısıyla kitap da peygamber de Hıristiyanlıkta sacrilegium/kutsaldır, tanrının özünden bir parça anlamında. İncil, bu bağlamda sacrilegiumdur, kitab-ı mukaddestir, kutsal kitaptır. İslam'da Allah'ın kendi zatından başka mukaddes/kutsal yoktur. Kutsal kişilik de yoktur. Kutsal alan da yoktur, kutsal tas da yoktur, kutsal ev de yoktur, kutsal hamam da yoktur.

Tanzimatçılar dolayısıyla Gökalp, Kur'an'a, *Türkçülüğün Esasları*'nda mukaddes kitap der, İncil'le özdeşleştirir, diğerleri de bu sözcüğü Türkçeye çevirmiş ve kutsal kitap demiştir. Bunlar temel terimlerin kilise diline çevirisinden başka bir şey değildir. Kur'an okuma anlamındadır ve mukaddes/kutsal tanrının bir parçası olamaz. O insanların ona tapması için değil okuması için indirilmemiştir.

Allah'tan başkasına kutsal demek ona eş koşmak anlamındadır İslam'da.

Teologia/tanrı bilimi yerine Arapça'dan uydurulan ilahiyat sözcüğü de böyledir. İslam'da teologia/tanrının bilgisi, kendi zatının bilgisi-dir. Allah'ın zatını, kendinden başkası bilemez. Müslüman, o da donanımlıysa ancak Allah'ın sözünü/kelamını yorumlayabilir. Batı Hıristiyanlığı bir tanrılaşma savaşıdır. İslam ise bir insanlaşma. Tasavvufun da ontolojik bağlamı budur. Ancak epistemolojik bir çatıya bağlıdır. O çatının adına "Fıkıh" denir. Maturidî okuluna göre üç türlü fıkıh vardır:

1. İtikadî fıkıh
2. Amelî fıkıh
3. Vicdanî fıkıh

Tasavvuf vicdani fıkıh/yargı alanı kapsamındadır. Dolayısıyla insanlararası ilişkilerdeki yargı alanı/amelî fıkıh kapsamında değil ve bu bağlamda yargı da kuramaz. Maturidîye göre bilgide temel, doğru haber, sağlıklı akıl, gözlem, deney ve deneyime dayanır. Sezgi ve duygu bilgide kanıt oluşturmaz, somut yargı kuramaz sezgi ve duygu. Siz hangi Osmanlı'dan bahsediyorsunuz? Osmanlı'da hangi şeyh kalkıp da yargıçlığa soyunmuştur? Soyunanın halî nice olmuştur?

Tasavvufu güncelleştiren Tanzimattır. Osmanlı tarihinin başına koyan da.

Bu neden böyledir? Gerekçelerine ve kaynaklarına Nazım Hikmet'i değerlendirirken bir parça değineceğim. Ama ben şimdi, Şeyhu'l Ekber'e, Batı Hıristiyanlığının büyük şeyhine, Spinoza'ya geri döneyim ve cevher ve araz konusunu kurcalayayım.

Bir nesnenin özü nedir, yüzü nedir? Bir masanın özü nedir? Yüzü nedir?

Bir masanın özü, onu oluşturan asıl bağımsız nitelik tahtadır. Buna cevher ya da substanz der eskiler. Bu öze geçirilmiş yüzler/ biçimsel ve eklenti özelliklere de araz/akzident denir. Sözelimi masanın biçimi, rengi ve benzeri özellikleri.

Tanzimatçılar dolayısıyla Gökalp, Kur'an'a, Türkçülüğün Esasları'nda mukaddes kitap der, İncil'le özdeşleştirir, diğerleri de bu sözcüğü Türkçeye çevirmiş ve kutsal kitap demiştir. Bunlar temel terimlerin kilise diline çevirisinden başka bir şey değildir.

Kilise felsefesine göre Tanrı bir cevherdir. İsa da bu cevherin bir parçası, getirdiği kitap da. Öyleyse peygamber yalnızca bir aracı değil tam tersine Tanrı ve doğrudan vahyedici varlık. Havariler, ona ilk inananlar da peygamber, yani bizim İslam'da gördüğümüz anlamda, Tanrı'yla kul arasındaki elçi. Bu Tanrı kılığındaki İsa'nın vahyettiği kitapların her birine evangelium/müjde adı verilir. İşte bu yüzden İncil'in ikinci bölümünü tek bir kitap oluşturmaz. İsa'nın dört peygamberinin, Tanrı-İsa'dan duyduklarına dayanır. Matta, Markus, Johannes, Luka. Kilise, Tanrı kılığına bürünen İsa'nın diğer yakın arkadaşlarının/peygamberlerinin rivayetlerini de kuramsal olarak doğru kabul eder ama onlardan güvenilir bir metin bugüne değin ele geçirememiştir ve hâlâ aramaktadır.

Kilise o metinleri araya dursun ben kilisenin bu konudaki kanıtını göstereyim:

Et verbum caro factum est et habitavit in nobis/ Kelam: Tanrının sözü ete kemiğe büründü ve aramıza oturdu.

Johanna'daki bu ayet, İsa'nın, deyim yerindeyse canlı bir vahiy kitabı, yürüyen İncil olarak yorumlanmasının nedeni. Evet İslam'da, peygamber, "ene beşerun mislukum/ben de sizin gibi bir insanım" sözüyle bu türlü bir tartışmayı başlamadan bitirmiştir. Dolayısıyla getirdiği kitap da Tanrı'nın bir parçası değildir. Kelam tarihindeki Kur'an mahluk mudur

Tanrı düşününce nesnelere/şeyleri yaratır. Bu demektir ki şeyler/nesnelere Tanrı-Doğa'nın rüyasıdır. Orada gizlidir. Düşününce açığa çıkar, belirir. Öyleyse nesnelere oluşturan madde ve düşünce özde aynı ve bir şeydir. Birbirine dönüşerek oluşur. Madde ve düşünce görünüşte birbirinden ayrıdır ama bu derecelenme dolayısıyla böyledir. Özde organik, canlı, bir ve bütündür.

değil midir, tartışmaları da bu bağlamdadır. Mutezile felsefesi, zımnen kilise felsefesini ödünçlediğinden Kur'an mahluktur, yaratılmıştır, Allah'ın bir parçasıdır tezini öne sürer ve Batı Hıristiyanlığındaki Doğu bilimciler de onları, rasyonalistler/akılcılar diye bugüne değin hep över ve örnek gösterir. Bunun nedeni de kilise felsefesinin, Mutezileyle birlikte Müslümanlar arasında yaygınlık kazanmasıdır. Oysa, kilise felsefesinin ne denli akılcı olduğu, yukarıdaki kanıttan da çıkarılabilir.

Osmanlı'nın oluşturduğu epistemolojik çatı Maturidî Kelam'ına dayanır. Maturidî de cevher sözcüğünü kavram alanının dışında bırakır. Onun yerine "zat"/kendisiyle tek ve bütün şey, kavramını kullanır. Subutî de, zatının gö-

rünüş nitelikleri anlamında. Daha yukarıda bu ikinci tür niteliklerin doğrudan akılla algılanabileceğini de belirttim. Sözelimi, kelam, tekvin, irade ve ilim sıfatları gibi nitelikler.

Spinoza'ya göreyse Tanrı bir cevherdir. Dolayısıyla parçalanabilir. Dolayısıyla doğa, Tanrı'nın içinde barındığı cevher, görünüşte bir bütün ama özünde sonsuz parçalara ayrılarak genişleyen bir bütün, yani bir organizmadır, canlıdır. Natura naturans/doğurucu doğa dediği bu parçalı bütünlükler yaratıcıdır. Diğerleri, Maturidî'nin subutî dediği türden niteliklerdir, yaratıcı niteliklerden doğar ve bu türden niteliklere doğurulmuş anlamında natura naturata, der. Cevher olan Tanrı-Doğa'nın asıl niteliklerinden/natura naturans bir tanesi düşünmedir. Tanrı düşününce nesnelere/şeyleri yaratır. Bu demektir ki şeyler/nesnelere Tanrı-Doğa'nın rüyasıdır. Orada gizlidir. Düşününce açığa çıkar, belirir. Öyleyse nesnelere oluşturan madde ve düşünce özde aynı ve bir şeydir. Birbirine dönüşerek oluşur. Madde ve düşünce görünüşte birbirinden ayrıdır ama bu derecelenme dolayısıyla böyledir. Özde organik, canlı, bir ve bütündür.

Kant bu öğretiyi akli ikiye ayırarak ileride temellendirecek ve bu tür akla Vernunft/doğanın akli, ikinci tür akla da Verstand/işlevsel akıl, amaçlı akıl, formları kendisinde özü dışarıda doğada nesnelleşen akıl adını verecektir. Kant'ın kurduğu bu felsefe bir düşünce üslubudur. Ya da başka bir deyişle Alman İdealizmi demek eşittir Romantizm demektir. Belki eşitten de daha fazlası bugün. Bir başka deyişle 18. ve 19. yüzyıla, kıpırtıları geçmiş yüzyıllara uzansa da Almanya'da diğer bilgi formları ve felsefenin içindeki arayışlar ve araştırmalar bir düşünce üslubuna doğru gelişir. Evet başka ülkelerden de yardım alarak ama bu düşünce üslubunun adı Romantizm. Dolayısıyla Romantizmin epistemolojik te-

mellerini de ortaya koyan Alman İdealizmidir. Daha sonradır bu düşünce üslubuna "Romantik" adı verilmesi, genişletilmesi, aşırı ve uç noktalara ayrılarak Fransa'ya, İngiltere'ye ve diğer ülkelere yayılması. Bin bir kılığa bürünmesi. Spinoza'dır bu ikisinin de göbeğini kesen kısaca. Varoluşçuluk, Alman İdealizminin Fransadaki varoşu. Bergsonculuk da kapı komşusu. Ya Marxizm? Alman İdealizmi bir buz dağının üstü, altına doğru derinleşen ve genişleyen tarafı Romantizm. Baudelaire örneğinde olduğu gibi değişik bir adla da karşımıza çıkabilir: Sembolizm. Ya da Millî Edebiyat, Oryantalizm. Bunlar da Romantizmin içinden çıkar. Edebiyat eleştirisi de varlığını Romantizme borçlu değil mi? Dahası Post-modernizm de Romantizm'in 20. yüzyılda tekrarından başka bir şey mi? Alman olmayanların, Alman filozoflarla düşüp kalkması da bundan belki de çoğunlukla. Adlara takılmayalım. Yalnızca edebiyatla, sanatla, felsefeyle sınırlamak yanlış. Romantizm kimi zaman hukuk usulü olur kimi zaman tarih yazımı. Teknik felsefelerin ya da bir başka deyişle ideolojilerin ortaya çıkışı, Civilisation ve Kültür sözcüklerinin terimleşerek ideolojik bir epistemolojiye dönüşmesi -sözgelimi Mattew Arnold'un çalışmaları ve diğerleri. Bence bu buz dağının en uç noktasını göstermek suların erimesini beklemekten de suyun altına inip üşütmekten de daha yararlı. İşte bu Alman İdealizminin en uç noktası kim? Müzik, Tanrı'nın/İrade'nin bizzat kendisidir diyen Schopenhaur mı? Ya da başka birisi mi? Görelim.

Schopenhauer'a göre dünyada bizi diğer varlıklara ve onları bize bağlayan "irade" eylemidir. İrade/dileme ve arzu etme ve daha geniş bir kavram olarak iştihak/birleşme arzusuyla yanıp tutuşma, her şeyde ve her yerdedir. Daha doğrusu bir "içre oluştur". Her şeyin ve

her yerin içindeki varlık oluştur. Varlığın mayasıdır. Dünyanın içindeki özdür. Bergson bu düşünceyi "hayat atılımıyla varolma iradesi"ne dönüştürür ve bir tasarım olarak iradenin sınırlarını biyolojik evrimden tarihselliğe doğru genişletir.

Burada bir araç açarak şunu belirtmeli: Bizim irade fiilinden anladığımızla Schopenhauer'ın ya da Bergson'un izini sürdüğü irade fiili tanımı birbirinden oldukça ayrı. İrade düşüncesini izleyenlerce -başta Schopenhauer olmak üzere- irade, biyolojik arzu etme fiilinde dögümlenir. "Sade arzu et/bak böcekler de öyle yapıyor. (Orhan Veli Kanık)" Bu, irade fiilinin en özlü tanımıdır. Bu türlü bir irade tasarımı arzu, şevk, iştihak, zevk, irade sözcüğünün ayrı açılımları olarak Bergson'daki tarihsel oluş düşüncesine ve oradan Yahya Kemal'e aktarılmıştır. (Kant'ın Lust: Zevk, Haz adını verdiği doğa ve insan arasındaki etkileşimi, Schopenhauer "der Wille/irade" adı altında geliştirir. Nietzsche'de der Wille zur Macht/İktidar Olmak İçin İrade, Bergson'da élan vital/hayat atılımı ve Karl Marx'da Klassenkampf/Sınıf Savaşımı; irade fiilinin dünya yüzündeki çeşitli görünümleri. "Die Welt als

Schopenhauer'a göre dünyada bizi diğer varlıklara ve onları bize bağlayan "irade" eylemidir. İrade/dileme ve arzu etme ve daha geniş bir kavram olarak iştihak/birleşme arzusuyla yanıp tutuşma, her şeyde ve her yerdedir. Daha doğrusu bir "içre oluştur".

Wille und Vorstellung"/"Bir İrade ve Tasarım Olarak Bu Dünya"da Schopenhauer bu görünlere de az ya da çok değinir. Vorstellung sözcüğü de Kant'ta olduğu gibi çoğunlukla Fransızca imagination/tahayyül/ imgelem/hayal kurma anlamında kullanır. (Türkçe mu-

hayyile ya da imgelem gücü: hayal etme gücü. Almanca; Vorstellungskraft←Vorstellung: hayal etme, tasarlama+s: fiil tabanlı belirsiz ad tamlamasında bağ-harf +Kraft: güç.)

"Duydumsa da zevk almadım İslav kederinden". Burada duymak, kulaktan işitmek anlamında değil de kalple hissetmek, gönülden duymak, daha eski bir deyişle "tahassüs"/hislenme, bugünkü dil kullanımında duyumsama ve zevk alma iki ayrı kılış/amel/prakzis. Tarihsel oluş her iki kılışın da birbirini içermesini gerektirir. Duygularımızla bir başkasının üzüntü ve sıkıntısına ortak olabiliriz ama aklımızla bir başka yerdeyizdir. Tarihsel oluşa katılabilecek bir başka yer. Görünüştaki oluşların arkasında ki doğa planı, Yahya Kemal'in aradığı.

Doğadaki planla, insanın doğadan kopyaladığı planlar ve bu planların içine kapatılmış taş, ses ya da çizgi, müziğin iradesiyle silinir. Doğaya gömülmüş iç ahenk/uyum, ses ya da çizgide düşünceyle değil de duyguyla kavranabildiğinden kopyalama işlemi yerini nesnelleştirme işlemine bırakır. Dolayısıyla tarihsel olanın taşıyıcısı da hatıralar/anılar. Toplumsal olmayan bir anı da yok. Bergson toplumsalcılığı biyolojik evrim kuramıyla temellendirilir. Hayat atılımı adını verdiği süreç, bütün canlı ve cansız varlıkların yaşadığı ortak zaman. Toplumsallık insana özgü bir durum değil kısaca.

Tarihsel özne doğası gereği müzik estetiğiyle oluşturulur. Dolayısıyla var olmayana bir atıf vavı bugünkü deyişle bir "ve" bağlacı, "Duydumsa da zevk almadım İslav kederinden. Bu bağlaç durumu, şaşaa ve zarâfet yaşantısıyla genişletildiğinde İtri, Kar Mûsikileri, Endülüs'te Raks, Rindlerin Ölümü, Süleymaniyede Bir Bayram Sabahı, Hayyam Rübâilerini Türkçe Söyleyiş gibi birbirinden çok ayrı gibi görünen çalışmalar büyük bir bütünde birleşir. Opus Magnum da diyebileceğimiz bu büyük bütünde "Cihan, vatandan ibarettir itikadımca" ya

da "Tanbûri Cemil Bey çalıyor eski plakta" gibi dizeler de bir "ve bağlacı"dır ve yaşanmak istenen öze özlem. Ne var ki bu özlem hiç bir zaman dinmeyecektir. Şairin kimi zaman Madrid'te kimi zaman Varşova'da kulaklarında çınlayan başka sesler, başka diller arasında yaşamak zorundadır. Cumhuriyet Türkiyesi'ne kimi zaman bir süs bitkisi gibi gelip gider. En sonunda bir otel odasında ölen bir sefaletin şairi, büyük bir vazoda solmuş bu süs bitkisi, ağzını açtığı zaman şaşaa ve zarâfet üslûbuyla konuşmasını bilen bir masal çiçeği idi. Cumhuriyetin göğsüne iliştilmiştir.■

dipnotlar

- * Denizdeki Kırlangıç (İlk bakışta Otobiyografik Roman türüne girebilecek gibi algılanacaksa da bu çalışma Türk Dil Felsefesine katkı amaçlıdır. Yaşantı, imgelem, deneyim ve dil gibi öğeler insan varlığı bütünündeki yönsemeleriyle (aspekt:vecih) araştırılıyor. Yazımı süren bu eserin giriş bölümü daha önce Mor-Taka dergisinin 1. sayıs_ında da yay_ımlandı_(K__-Bahar 2005). Diğer bölümler de dergimizde yayımlanacaktır. Schopenhauer, Arthur: *Die Welt als Wille und Vorstellung I*: Bnd. I, S. 316.: Diogenes: Zürich: 1977.
- Gadamer, Hans-Georg, *Hegels Dialektik, Hegel-Die Verkehrte Welt*, II. Basım, 1980, Tübingen, s. 31-47.
- Göker, Prof. Dr. Cemil, *Fransa'da Edebiyat Akımları, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi*, II. Baskı, Ankara, 1986, s. 73.
- ¹ Schopenhauer, Arthur: *Die Welt als Wille und Vorstellung I*: Bnd. I, S. 316.: Diogenes: Zürich: 1977.
- ² Gadamer, Hans-Georg, *Hegels Dialektik, Hegel-Die Verkehrte Welt*, II. Basım, 1980, Tübingen, s. 31-47.
- ³ Göker, Prof. Dr. Cemil, *Fransa'da Edebiyat Akımları, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi*, II. Baskı, Ankara, 1986, s. 73.